

**Безруков А. В.,**  
викладач кафедри філології та перекладу  
Дніпропетровського національного університету  
залізничного транспорту імені академіка Всеволода Лазаряна

## МАНІФЕСТАЦІЯ МЕТАФІЗИЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ В «ЕКСТАЗІ» ДЖ. ДОННА

**Анотація.** Статтю присвячено дослідженню одного з найпоказовіших з точки зору наявності метафізичного сенсу віршів Джона Донна «Екстаз», в якому поет проголошує власну концепцію любові, обравши для цього трансподібний стан людської психіки. У такому містичному єднанні душі закоханих, вийшовши з тіл, зливаються воєдино, щоб набути нових властивостей, і повернувшись у свої фізичні оболонки, передати їм новий досвід. Метафізичне у проаналізованій поезії маніфестує насамперед через поєднання протилежностей, що відображається на образно-художньому рівні.

**Ключові слова:** екстаз, метафізичне світобачення, любов, поезія, фізичне, духовне.

**Постановка проблеми.** Поезія «Екстаз» (The Ecstasie), одне з найвідоміших і найзагадковіших творів Джона Донна (John Donne, 1572–1631) з циклу «Пісні й сонети» (The Songs and Sonnets, опубл. 1635), є дуже показовим щодо вираження у ньому авторського метафізичного світовідчуття, наявності прихованих смислів.

У ньому поет найдивовижно детально описує містичний екстаз закоханих, чії душі, вийшовши з тіл, злилися воєдино. Змалювання екстазу, в який занурені герої вірша, багато у чому орієнтується на роботи ренесансних неоплатоністів, і зокрема на «Діалоги про любов» (опубл. 1635) Леона Ебрео з його вченням про екстатичне бачення світу. Згідно з середньовічною містичною концепцією, екстаз – це трансподібний стан, в якому душа покидає тіло, виходить з нього, щоб отримати можливість спілкування з Божественним, Вищим началом, надматеріальним Всесвітом; у християнстві він також позначає стан містичного/духовного спілкування з Богом. І Донн навмисно вже у назві використовує семантично амбівалентний термін з релігійними та філософськими конотаціями, щоб побудувати власну теорію любові.

**Метою** дослідження є виявлення та демонстрація особливостей функціонування метафізичної парадигми у творчості Джона Донна, на прикладі поезії «Екстаз», художні прийоми і методи якої можуть бути певною універсальною при дослідженні метафізичної образності та засобів її маніфестації.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Донн, розглядаючи з'єднання люблячих душ в екстатичному стані, наголошує, що воно не відбулося б без участі тілесної плоти (Soe soule into the soule may flow, // Though it to body first repaire... [8, с. 36]). Основою духовної любові є фізична: аби зрозуміти таїну вищої любові, пізнати духовну насолоду, закохані мають звернутися до своїх тіл. На початку вірша навіть змалювання пейзажу відбувається в еротичних тонах. Образ «вагітного» береги річки, схожого на подушку у ліжку (...like a pillow on a bed, // A Pregnant banke swel'd up, to rest... [8, с. 34]), покликаний передати сексуальну компоненту плотського союзу.

Деякі дослідники, зокрема французькі англісти й інтерпретатори текстів метафізиків Р. Ельрод [див.: 9, с. 323] та значно раніше П. Легуї, який назвав «Екстаз» «а poem of seduction» [див.: 5, с. 68–69], припускають, що в останніх строфах вірша (49–76 рядки) мова безпосередньо йде про тілесне зближення закоханих одразу ж після вищого екстазу. Тобто акцент робиться саме на фізичному акті, де важливу роль відіграє матеріальне втілення закоханих (руки, очі, кров).

Але Донн підкреслює первинність любові духовної. Утворена з двох душ, як з атомів (Of what we are compos'd, and made, // For, th' Atomies of which we grow... [8, с. 35]), нова єдина душа виявляється очищеною від природної недосконалості людини. Долучившись до Вищої єдності, душі очищаються від гріховної розколотості і пізнають своє істинне призначення, свою істинну сутність. Вони повертаються у тіла не для того, щоб бути поглиненими стихією тілесності, а для того, щоб передати їм нову місію, пізнану душами в екстатичному стані закоханих, або, як пише відома дослідниця метафізичної образності Х. Гарднер, яка саме цю думку вважає головним посилом Донна, щоб «повернути їхні тіла до життя» (reanimate) [4, с. 262]. Тепер тіло виявляється підкореним душі, оновлюючи ті почуття, які дозволяють йому осягнути важливість власного призначення і людського буття у цілому. Тут метафізик використовує і фіалку (violet) як популярну тоді емблему істинної любові й вірності.

Утім, в «Екстазі» Донн не погоджується беззастережно з концепцією неоплатоністів, які були схильні відводити тілу лише роль певної оболонки, в'язниці, куди потрапляє душа, відокремившись від Вищого начала і набувши тілесних властивостей під час проходження крізь сфери планет. Проте близьке до такого прочитання «Екстазу» пропонує американський поет і критик Е. Паунд, який вважав окремі рядки Донна вираженням платоністських ідей [6, с. 140]. Але бачимо, що метафізик саме прирівнює за значенням категорії тілесності й духовності, демонструючи, що лише завдяки поєднанню протилежного можливо досягти Вищої любові.

Влучним і витонченим підтвердженням цієї тези здається останній рядок сімнадцятої строфи (...Else a great Prince in prison lies [8, с. 36]. – Курсив наш. – А. Б.), що може як відноситися до образу душі у темниці (плоті), так і означати, що за відсутності продовження роду «престолу» (що передбачає фізичний контакт двох закоханих) не буде престолонаслідування (людства). Тобто вища насолода може бути знайдена лише у союзі духа й тіла; і коли справжня любов зростає у душі, її кінцеве втілення знаходить себе у плоті (Loves mysteries in soules doe grow, // But yet the body is his booke... [8, с. 36]). Так само як невірною потрібне фізичне диво, щоб увірувати в існування Вищого єства, людям, які не пізнали справжніх почуттів, доводиться вдаватися до одкровення фізичного,

перш ніж відкрити для себе істинну любов. У цьому й виявляється метафізична сутність одного з найвидатніших ліриків першої половини XVII ст., беззаперечному поетичному таланту якого віддавав належне навіть Т. Кер'ю<sup>1</sup>, один із найвідоміших поетів-кавалерів.

Кер'ю першим в історії англійської літератури надзвичайно точно визначив місце Донна у поезії своєї епохи, розкривши сутність новаторства митця, який так сміливо порирав з елізаветинською традицією. В елегії пам'яті видатного співвітчизника (*An Elegy upon the Death of the Dean of Paul's, Dr. John Donne, 1633*) Кер'ю називає Донна поетом на всі часи (*great Donne*), що затьмарив самого Орфея (*which had good Old Orpheus seen*), королем монархії розуму (*king... monarchy of wit*), започаткувавши тим самим своєрідну традицію, яка проіснувала аж до XX ст., – віршоване звернення до пам'яті Донна. Кер'ю, якого аж ніяк не можна назвати наслідувачем традицій «метафізичної школи», захоплювався оригінальністю творчої манери померлого поета: *Thou shalt yield no precedence, but of time, // And the blind fate of language, whose tun'd chime // More charms the outward sense; yet thou may'st claim // From so great disadvantage greater fame, // Since to the awe of thy imperious wit // Our stubborn language bends, made only fit...* [7, с. 789].

Поезія Дж. Донна – явище, безумовно, унікальне, і не лише через виражений яскравий талант метафізика; справа тут ще й в особливому світовідчутті митця, який, зокрема, вважав всі знання про Божественний світоустрій, доступні людині, недостатніми, мізерними, розуміючи під метафізичним абсолютну істину Всесвіту, одкровення, яке відкривається митцю під час клопіткої і довготривалої роботи зі словом. Ототожнюючи «метафізичне» і «потойбічне», поет писав: «І це убоге знання <...> ми називаємо метафізичним, надприродним...» [3, с. 14]. Трактуючи поняття «метафізичного», Донн, здається, мав на увазі новий духовний зміст мови, відступ від матеріальної конкретності, однозначності й прямої висловлювання, здатність співвідносити предмети і явища традиційно далекі одне від одного, полярні, суперечливі. Все це надалі стане зразками і критеріями метафізичного у поезії. Донн, роблячи акцент не лише на слові «надприродне», але й на слові «убоге», чудово розумів, що те знання, яким володіє людина, зайнята пошуками Бога, мізерне, обмежене, на відміну від знання абсолютного.

Згадаємо також, що Донн – поет, який кохав пристрасно й беззастережно, але аналітичний розум і тонка психічна організація допомагають йому безпомилково визначати найважливіші грані заломлення чуттєвої та інтуїтивної складової людини, а художня обдарованість надає приголомшливу за силою враження образність. Метафізик не випадково обрав настільки незвичайний стан людської психіки – екстаз, аби виголосити свій маніфест. Ліричний герой і його кохана знаходяться у стані любовного апогею, коли інтимне почуття досягає максимального вираження, створюючи поле психологічної надпровідності. Тверезий розум як атрибут зовнішнього світу, як і власне сам реальний світ, зникають, зникає все, що пов'язано з ним. Закохані занурюються лише у світ екстатичної пульсації, екстатичного буття: відчуття містичного потойбіччя співвідноситься з натуралістичною образністю, що майже фізично передає відчутність духовного, містичного стану.

Дихотомія чуттєвого й духовного знаходить в особі ліричного героя супротивника її абсолютизації. Діалектику любові, чужу християнській ортодоксії, можна продемонструвати наступними рядками: *As our blood labors to beget // Spirits, as like souls as it can; // Because such fingers need to knit // That subtle knot, which makes us man, // So must pure lovers' souls descend // To affections, and to faculties, // Which sense may reach and apprehend, // Else a great prince in prison lies* [8, с. 36].

Дистинктивною рисою творів Донна (і «Екстазу» у тому числі) є метафоричність, що органічно породжується антропоцентричним проєціюванням ліричного героя у навколишній світ. Метафізик не лише рефлектує, а й активно проявляє своє ставлення до обох світів. Послідовний раціоналізм як інструмент витонченого психологічного аналізу розкриває такі ділянки психіки людини, які дозволяють йому в екстатичному пориві, залишаючись цілком земним еством, підніматися до висот, породжених його духом. Долаючи платоністську дихотомію, він часом дуже відчутно і темпераментно акцентує чуттєву сторону інтимних відносин. З такою ж одержимістю, переживаючи втрату знайденого ідеалу, він занурюється у світ містики. І перше, і друге виражається у специфічному бароковому світовідчутті та породжуваній ним образності, що, як правило, поєднує у собі дві субстанції – земну й піднесену. Утім, за влучним спостереженням В. Хрипуна, і яскрава чуттєвість, і містичний екстаз не відкидають головного: ліричний герой – гуманіст, який прагне знайти реально існуючий ідеал людської любові у складні часи кризи аксіологічної системи, викликаній соціальними катаклізмами. Але знайшовши, герой незабаром втрачає його і слідує за ним у надреальний світ, при цьому навіть у найяскравіші моменти містичного осяяння не забуваючи, що він є абсолютно земним створінням [2].

Тож, у метафізичній поезії чуттєвість нерідко сублімується, а духовне життя позбавляється гармонійності, притаманної Ренесансу, набуваючи напруженого характеру. Донн, попри визнання плотського начала, акцентує, що головне у зустрічі закоханих не фізичне зближення, а духовне. У стані такого екстазу герої досягають певного вищого існування між життям і смертю. Але разом з тим смертність їхня виразно підкреслюється поетом шляхом уподібнення закоханих надгробникам: *And whilst our souls negotiate there, // Wee like sepulchral statues lay; // All day, the same our postures were, // And wee said nothing, all the day* [8, с. 35].

Показовою є і ритміка твору, і його система рим. Як відомо, майже вся поезія Донна витримана у п'ятистопному ямбі, що обумовлено тенденцією деканонізації метра й рими, яка відображає загальну картину еволюції англійської силабо-тонічної системи віршування на межі XVI–XVII ст. «Екстаз» написано катренами з перехресним римуванням. І це власне перший випадок звернення метафізика до катренів, якщо не брати до уваги його «Приманку» («*The Bait*»), в якій форма строфи була задана віршем К. Марло «Пристрасний пастух – свій коханий» («*The Passionate Shepherd to His Love*»), який пародіював Донн [1].

**Висновки.** Отже, в «Екстазі» набуває сталої форми філософська і богословська премудрість, почерпнута з творів італійських неоплатоністів. Поет критикує традиційну ідею любові, в основі якої – розділення тіл, а значить і душ. Він закликає жити свої душі через тіла і досягати крайнього задоволення, екстазу. Метафізичне у проаналізованій поезії маніфестує

<sup>1</sup> Як не дивно, але аж до початку минулого століття, коли було усвідомлено художню цінність метафізичної поезії, у Джона Донна не було більш уважного й глибокого читача і шанувальника, ніж Томас Кер'ю.

насамперед через поєднання протилежностей: середньовічна й сучасна концепція любові, духовне й фізичне, наукове, світське й релігійне, абстрактне й конкретне. Все це робиться на образному рівні з використанням витончених метафор-концептів, в яких зближуються суперечливі поняття, і перехід від одного до іншого відбувається швидко й природно.

#### *Література:*

1. Захаров В. В. Опыт классификации «Песен и сонетов» Джона Донна / Джон Донн. Критика. 2017. URL: <http://md-eksperiment.org/post/20171113-opyt-klassifikacii-pesen-i-sonetov-dzhona-donna>.
2. Хрипун В. А. Лирический герой Донна («Песни и сонеты») / Джон Донн. Критика. 2017. URL: <http://md-eksperiment.org/post/20171113-liricheskij-geroj-donna-pesni-i-sonety>.
3. Donne John. Selected Prose / chosen E. Simpson, ed. H. Gardner, T. Healy. Oxford: Clarendon Press, 1967. 397 p.
4. John Donne. The Elegies, and The Songs and Sonnets / ed. with an introd. and commentary H. L. Gardner. Oxford: Clarendon Press, 1965. 272 p.
5. Legouis P. Donne the Craftsman. An Essay upon the Structure of the Songs and Sonnets. Paris: H. Didier, 1928. 98 p.
6. Pound E. ABC Reading. London-Boston: Faber & Faber, 1991 (reissued). 202 p.
7. The Broadview Anthology of British Literature / gen. ed. J. Black. Canada: Broadview Press, 2009. Vol. 2: The Renaissance and the Early Seventeenth Century. 2010. 2-nd ed. 1104 p.
8. The Collected Poems of John Donne / ed. with an introd., chron., notes, bibl. and gloss. R. Booth. Ware: Wordsworth Editions Ltd., 2002. 369 p.
9. The Songs and Sonnets of John Donne / ed. T. Redpath. Harvard University Press, 2009. 2 nd ed. 374 p.

#### **Безруков А. В. Манифестация метафизического мировоззрения в «Экстазе» Дж. Донна**

**Аннотация.** Статья посвящена исследованию одного из самых показательных с точки зрения наличия метафизического смысла стихов Джона Донна «Экстаз», в котором поэт провозглашает собственную концепцию любви, выбрав для этого трансобразное состояние человеческой психики. В таком мистическом единении души влюбленных, выйдя из тел, сливаются воедино, чтобы приобрести новые свойства, и вернувшись в свои физические оболочки, передать им новый опыт. Метафизическое в проанализированной поэзии манифестирует в первую очередь через сочетание противоположностей, что отражается на образно-художественном уровне.

**Ключевые слова:** экстаз, метафизическое мировоззрение, любовь, поэзия, физическое, духовное.

#### **Bezrukov A. Manifestation of the Metaphysical Ideology in J. Donne's Ecstasy**

**Summary.** The article is devoted to the study of John Donne's Ecstasy, one of the most significant poems from the point of view of the metaphysical meaning. In it, the poet proclaims his own conception of love, choosing for this the trance-like state of the human psyche. In such mystical excitation, the lovers' souls come out of the bodies and merge together to acquire new properties, and give a new experience to their physical substances after returning in them. The metaphysical essence in the analyzed verse manifests primarily through the combination of opposites. It is represented in the images and stylistic devices.

**Key words:** ecstasy, metaphysical ideology, love, poetry, physical one, spiritual one.